

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітньо – кваліфікаційного рівня «магістр»

на тему:

**«СИСТЕМА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЛЦЕЮ»**

Виконала:

студентка VI курсу, групи 61

Напряму підготовки:

8.01010201 «Початкова освіта»

Плацінська Марина Олександрівна

Науковий керівник роботи:

доктор педагогічних наук, професор

Дубасенюк Олександра Антонівна

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри «Сестринська справа»

Житомирського інституту медсестринства

Шигонська Наталя Вікторівна

«Допущено до захисту»

«___» _____ 2015 року

Завідувач кафедри

доктор педагогічних наук,
професор Антонова О. Є.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЛІЦЕЮ.....	
	Ошибка! Закладка не определена.
1.1. Аналіз поняття «патріотичне виховання» та історія розвитку проблеми патріотичного виховання у педагогічній науці	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Особливості патріотичного виховання учнів молодших класів	Ошибка! Закладка не определена.
1.3. Історія становлення і розвитку військового ліцею в місті Шепетівці	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ II. ДОСВІД ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ НВК «ШКОЛА ВІЙСЬКОВИЙ ЛІЦЕЙ».....	
	Ошибка! Закладка не определена.
2.1. Загальна характеристика досвіду патріотичного виховання молодших школярів	Ошибка! Закладка не определена.
2.2. Форми, методи, засоби формування патріотичних почуттів в навчальному-виховному процесі	Ошибка! Закладка не определена.
2.3. Патріотичне виховання молодших учнів у позаурочний час	Ошибка! Закладка не определена.
2.4. Організація дослідно-експериментальної роботи	Ошибка! Закладка не определена.
ВИСНОВКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	Ошибка! Закладка не определена.
ДОДАТКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.
Додаток 1	Ошибка! Закладка не определена.

Додаток 2	Ошибка! Закладка не определена.
Додаток 3	Ошибка! Закладка не определена.
Додаток 4	97

ВСТУП

Актуальність роботи. Відповідно до Конституції України, Законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Указів Президента України "Про Національну доктрину розвитку освіти" (№347 від 17.04.2002 р.), "Про Концепцію допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді" (№ 948 від 25.10.2002 р.) Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства" (№1697 від 15.09.1999 р.) одним із пріоритетних завдань освіти є патріотичне виховання молодих поколінь. Метою патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві. Суверенній Україні потрібні громадяни, які мають глибоко усвідомлену життєву позицію. Виховати таких особистостей можна за умови розвитку національної освіти, в якій система виховання та навчання ґрунтується на ідеях народної філософії, засадах української етнопедагогіки, народознавства, основах християнської релігії, наукової педагогічної думки, родинного виховання тощо.

Розробка методологічних засад формування особистості учнів є провідною проблемою української психолого-педагогічної науки. Патріотичне виховання сучасного школяра серед різноманітних теоретичних підходів у вирішенні цього питання займає одне з головних місць. Патріотичне виховання дітей – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних

інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

В умовах становлення української держави патріотичному вихованню належить пріоритетна роль, а тема магістерської роботи є актуальною.

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес в військовому ліцеї.

Предмет дослідження – патріотичне виховання учнів молодших класів.

Мета дослідження - проаналізувати зміст, форми і методів проблеми патріотичного виховання учнів молодших класів

Мета роботи реалізується шляхом виконання таких **завдань**:

- здійснити історико-педагогічний аналіз становлення і розвиток патріотичного виховання;
- уточнити базові дослідження поняття «патріотичне виховання» та «патріотичне виховання молодших школярів»;
- проаналізувати досвід патріотичного виховання школярів в умовах військового ліцею (зміст, форми, і методи);
- провести діагностику сформованості рівнів патріотичного виховання молодших школярів.

Теоретико-методологічну основу становлять досягнення педагогіки в галузі дослідження процесу виховання, висвітлені в працях І. Беха, Ю. Бондаренка, Г. Ващенко, О. Вишневського, О. Гаденки, М. Іванчук, В. Каюкова, Б. Кобзаря, В.Кременя, В.Кузя, І.Огієнка, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, Я. Чепіги, К. Чорної, В. Шахненка, та розвідки про філософське підґрунтя патріотизму Йогана Г. Гердера, Джузеппе Мацціні, Шарля Морраса, Ернеста Ренана, ЙоганаГ.Фіхте, в тому числі й українського — М.Братасюка, О.Братка-Кутинського, О.Забужко, І.Мірчука, М.Міхновського, І.Мойсеїва, Д.Чижевського, М. Шлемкевича, а також “Національна доктрина розвитку освіти”, концепція національного виховання, Державний стандарт початкової загальної освіти.

Методи дослідження. У процесі написання роботи застосовувалися теоретичні та емпіричні методи дослідження. Теоретичні :

-аналіз історико-педагогічної літератури для визначення становлення та розвитку ідеї патріотичного виховання дітей ;

-метод періодизації, за допомогою якого встановлювалися якісні зміни в організації патріотичного виховання на різних етапах ;

-системно-структурний метод застосовувався для характеристики теоретичних питань патріотичного виховання;

-конкретно-пошуковий – для узагальнення та систематизації позаурочної виховної роботи.

Емпіричні : педагогічне спостереження, анкетування, інтерв'ю, бесіди, індивідуальні та групові обговорення, тестування, аналіз малюнків для визначення рівнів сформованості патріотичних почуттів і перспектив їхнього формування у молодших школярів

- констатувальний етап педагогічного експерименту – для визначення знань і виявлення шляхів формування патріотичних почуттів у молодших школярів;

- формувальний етап педагогічного експерименту – для перевірки ефективності педагогічної технології патріотичного виховання у позаурочній діяльності;

- математичні методи – у процесі збирання, обробки, аналізу, інтерпретації результатів дослідження.

Наукова новизна полягає в сучасному підході до осмислення системи патріотичного виховання учнів молодших класів в умовах військового ліцею у процесі навчально-виховної та позаурочної діяльності. Також у роботі виявлено, обґрунтовано та експериментально перевірено зміст та можливості втілення патріотичного виховання у національно-патріотичному вихованні учнів молодших класів, створено систему роботи з патріотичного виховання; упроваджено комплексний підхід до виховного впливу патріотизму, як засобу духовного та морального розвитку особистості, на формування національної самосвідомості школярів; виявлено педагогічні умови, закономірності і

тенденції формування національно-патріотичних рис засобами навчально-виховної діяльності.

Практична цінність роботи полягає в тому, що здобуті в результаті дослідження положення і висновки, опрацьовані матеріали сприятимуть збагаченню історико-педагогічних знань, змісту курсу історії педагогіки, поглибленій розробці розділів історії і сучасного стану національної педагогіки, спецкурсів та спецсемініарів з цієї тематики. Матеріали дослідження можуть бути використані науковими працівниками, у практичній діяльності вчителів, педагогічній практиці студентів, у системі фахової перепідготовки педагогічних кадрів.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2014-2015 років у 3 класі на базі Навчально-виховного комплексу № 3 та ліцею з посиленою військовою фізичною підготовкою м. Шепетівка Хмельницької області.

Структура роботи: вступ, два розділи з підрозділами, висновки, список використаної літератури та додатки.

ВИСНОВКИ

Виконавши теоретично-практичне наукове дослідження, вважаю, що мета роботи - проаналізувати зміст, форми і методи проблеми патріотичного виховання учнів молодших класів – досягнена і завдання виконані. У результаті чого можна зробити наступні висновки, що у ході виконання дослідження:

1. Було здійснено історико-педагогічний аналіз становлення і розвиток патріотичного виховання. Виявлено, що у педагогічній концепції «Патріотичне виховання учнів» зазначається, що одним із покликань української національної системи освіти та виховання є завдання пробуджувати і виховувати в кожній дитини патріотичні якості, цінності: любов до батька і матері, родичів, своїх предків, рідної природи, землі; любов до рідної мови, культури, народу, пошану до його історичного минулого, національних традицій, звичаїв; глибоке усвідомлення своєї національної приналежності, відчуття єдності з представниками своєї нації; турботу про добре ім'я - своє і своїх друзів та краян, збереження своєї людської і національної гідності, честі; активну діяльність з метою розвитку рідної культури, мистецтва, науки, демократії, державотворчих процесів; боротьбу за підвищення духовності і добробуту всіх українців, представників національних меншин України; синівську любов до України – Батьківщини, готовність захищати від ворогів рідну землю, здатність на подвижництво, героїчні справи в ім'я свободи і незалежності України; готовність боротися з неправдою, злом, потворністю в будь-яких формах, спростовувати антиукраїнські, антинаукові версії, ідеї, шкідливі і ворожі для нашого народу, Батьківщини;

2. Уточнено базові дослідження поняття «патріотичне виховання» та «патріотичне виховання молодших школярів». Патріотичне виховання - це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповідних почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самобутність, людина стає зрілою, громадсько-свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним

творцем своєї долі та долі Батьківщини. Виховання у молодого покоління почуття гордості за свою країну, готовності бути гідним громадянином України, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнано проблемою загальнодержавного масштабу. Патріотизм покликаний дати новий поштовх для розвитку духовності нації. Це є нагальною потребою і держави, і суспільства, і особистості. Державі необхідно, щоб всі діти вирости національно свідомими громадянами. Суспільство зацікавлене в тому, щоб розвиток особистості здійснювався на моральній основі. А особистість, віддаючи свою любов Батьківщині, прагне досягти взаємності. Реалізація заявлених викликів забезпечить країні гідне місце у цивілізованому світі. У сучасних умовах патріотизм виявляється, насамперед, у любові до Батьківщини, готовності утвердити незалежність своєї молоді держави, піднесенні України до рівня високорозвинених держав світу. Патріотичне виховання молодших школярів — це планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільних культури або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливе ставлення до рідної мови, культури, традицій; відповідальність за природу рідної країни; потребу зробити свій внесок у долю батьківщини; інтерес до міжнаціонального спілкування; прагнення праці на благо рідної країни, її народу.;

3. Проаналізовано досвід патріотичного виховання школярів в умовах військового ліцею. Досліджено, що виховати патріотичні почуття в молодших школярів можливо, якщо розробити технологію патріотичного виховання з використанням різноманітних форм і методів; розробити та впровадити програму з патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній роботі; підготувати вчителів до роботи з патріотичного виховання, забезпечити їх методичною літературою, програмами та практичними розробками; залучити родину учнів до участі у виховній роботі школи; задіяти громадськість, ветеранів війни та праці, народних умільців, діячів культури; систематично

використовувати елементи народної педагогіки, традиції національного виховання; створити банк творчих робіт, музеї чи куточки історії школи (села, селища, міста) як результат проведеної роботи з патріотичного виховання. Найефективнішими засобами, що стимулюють процес формування патріотичних почуттів у молодших школярів: бесіди про родину, народні та сюжетно-рольові ігри; участь у народних обрядах, релігійних та родинних святах; різні види екскурсій (краєзнавчі, на підприємства, по історичних місцях, у природу тощо); бесіди про державні та народні символи, їхнє походження; знайомство з музичним мистецтвом тощо. Суттєву роль відіграли такі форми роботи, як виготовлення учнями «Родинного альбому». В результаті такої діяльності в учнів формувалися знання про минуле родини, рідного краю, Батьківщини, а також свідоме ставлення до них. Більшість позаурочних заходів також мають патріотичне спрямування. Необхідною умовою підвищення ефективності патріотичного виховання учнів є залучення їх до підготовки та проведення позакласних виховних заходів, спрямованих на формування патріотичних якостей, самоосвіту, самовиховання. Важливе місце у патріотичному вихованні займає участь учнів у масових заходах патріотичного змісту. Найбільш поширені масові заходи щодо патріотичного виховання учнів – це відзначення державних та релігійних свят, знаменних подій у житті школи, міста, тижнів з різних навчальних предметів, зустрічей з видатними людьми, конкурсів, олімпіад, фестивалів, виставок, участь школярів в організації загальнодержавних свят;

4. Проведено діагностику сформованості рівнів патріотичного виховання молодших школярів, при цьому результати констатуючого етапу педагогічного експерименту переконливо свідчать про недостатній рівень сформованості патріотичних якостей молодших школярів, а саме: тільки у 6,6 % учнів констатовано високий рівень сформованості патріотичних якостей, у 30,2 % – високий, у 54,3 % – середній, у 8,9 % – низький. Отримані під час дослідження дані дали змогу стверджувати, що на рівень сформованості патріотичних якостей молодших школярів впливають: соціальний статус, рівень освіти батьків, матеріальне, культурне та психологічне благополуччя дитини. У

ході педагогічного експерименту були проведені ряд навчально-виховних заходів патріотичного напрямку, після яких проведено повторне анкетування. Повторне анкетування дітей підтвердило ефективність проведеного експерименту. Таким чином, як свідчать результати таблиці «Динаміка сформованості рівня патріотизму учнів третіх класів», у результаті проведеної навчально-виховної роботи патріотичного напрямку рівень сформованості патріотичних якостей учнів третіх класів зріс на 9,6%, на 5% - високий рівень та на 4,6% середній.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді: навч.-метод.посібн. / М. М. Бака, В. П. Корж. – К. : Книга пам'яті України, 2004. – 460 с.
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – Київ, 2014. – 29 с.
3. Боришевський М.Й. Психологія виховання і державотворення //Психолого-педагогічні новини. – 1994. – № 2. – С. 1–2.
4. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід (Дидактичний аспект). – Х.: Скорпіон, 2000. – 120 с.
5. Вишневський О. Орієнтири національного виховання //Рідна школа. – 1999. – № 6. – С. 42–46.
6. Вишневський О. Сучасне українське виховання: Педагогічні нариси. – Львів: Львів. наук.-метод. ін-т освіти, Львів. обл. пед. т-во ім. Г. Ващенка, 2000. – С.238 .
7. Вугрич В.П. До питання про природу і сутність патріотизму //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матеріали звітної науково-практичної конференції – К., 2003. – С. 8–12.
8. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Педагогіка: теорія та історія: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2003. –С. 237 .
9. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави //Рідна школа. – 2001. – №2. – С. 9–14.
10. Гуманізація навчально-виховного процесу: наук.-метод. зб. «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина». – Слов'янськ: СДПУ, 2007. – 223 с.
11. Давня українська література /За ред. М.С. Грицяя. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вища школа. Головне вид-во, 1989. – 414 с.
12. Зубцова Ю. Формування патріотичних якостей особистості молодшого школяра / Ю. Зубцова // Збірник тез доповідей Третньої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. [„Розвиток України в ХХІ столітті: економічні,

гуманітарні та правові проблеми”] (Тернопіль, 15 жовт. 2008 р.). – Тернопіль : [б. в.], 2008. – С. 164–167.

13. Зубцова Ю. Стан та сучасні тенденції громадянського виховання особистості / Ю. Зубцова // Освіта і наука в умовах глобальних викликів : матеріали другої наук.-практ. конф. (Сімферополь, 12–14 черв. 2009 р.). – Т. 1. – Сімферополь : ЦРОНІ, 2009. – С. 88–90.

14. Зубцова Ю. Сучасні проблеми патріотичного виховання молодших школярів / Ю. Зубцова // Молода наука – 2010 : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 7–9 квіт. 2010 р.). – Запоріжжя: [б. в.], 2010. – С. 25.

15. Зубцова Ю. Формування у молодших школярів патріотичних якостей в системі „школа–сім’я” / Ю. Зубцова // Молода наука – 2011 : зб. наук. пр. студентів, аспірантів і молодих вчених : у 5 т. / Запорізький національний університет. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – Т. 3. – С. 237–240.

16. Історія педагогіки /За ред. проф. М.В. Левківського, док. пед. наук О.А.Дубасенюк. – Житомир: Житомирський держ. пед. університет, 1999. – 336 с.

17. Історія української культури /За заг. ред. Івана Крип’якевича. – К.: Либідь, 1994. – 556 с.: іл.

18. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / Карпенчук С. Г. - К. : Вища школа, 1997. - 304 с.

19. Каюков В.І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01./ Кіровоградський держ. пед. інст. ім. В.К.Винниченка. - Кіровоград, 1996. – 23 с.

20. Кіндрат В.К. Формування патріотизму в школярів у концепції В.О.Сухомлинського //Педагогіка і психологія: Науково–теоретичний та інформаційний журнал АПН України. Гл. ред. В.Г.Кремень. – К.: Педагогічна думка, 1998. – № 3 (20). – С. 56–63.

21. Кобрій О.М., Чепіль М.М. Методика позаурочної діяльності: Навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. – Дрогобич: Відродження, 1999. – 150 с.
22. Коменский Я.А. Великая дидактика //Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1955. – С. 161–376.
23. Костомаров М.І. Закон Божий. Книга буття українського народу. – К.: Либідь, 1991. – 40 с.
24. Коркішко О.Г. Патріотичне виховання молодших школярів: Методичні рекомендації вчителям початкових класів, вихователям груп подовженого дня, організаторам виховної роботи//За заг. ред. проф. Сипченка В.І. – Слов'янськ: Видавничий центр СДПУ, 2002. – 38 с
25. Котляр М.Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К.: Україна, 1996. – 240 с.
26. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник /ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. – Харків: “ОВС”, 2002.– 400 с.
27. Любар О.О., Федоренко Д.Т. Історія педагогічної думки і освіти в Україні. Частина третя: У неволі. – К.: ІЗМН, 1996. – 104 с.
28. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки /За ред. М.Г. Стельмаховича. – К.: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1999. – 355 с.
29. Мала енциклопедія державознавства /НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К.: Довіра: Генеза, 1996.– 942 с.
30. Маланюк М. Ще раз про самосвідомість //Рідна школа. – 1995. – № 7–8. – С. 7–11.
31. Маляр П. Григорій Сковорода – батько духовного визначення українського народу //Рідна школа. – 1986, травень. – Ч. 2. – С.10–13.
32. Матвієнко П. Живодайні джерела патріотизму //Дошкільне виховання. – 2001. - № 8. – С. 8–9.

33. Матвієнко О.В. Моральне виховання молодших школярів у позаурочній та позашкільній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01/Національний пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – Київ, 1999. – 19 с.
34. Методичні рекомендації з організації патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у 2014/2015 навчальному році
35. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка. Навчальний посібник. 2-е вид. – К.: Грамна, 1999. – 350 с.
36. Москалець В.П. Психологічне обґрунтування національної школи //Рідна школа. – 1994. – № 11. – С. 31.
37. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933: Навчальний посібник /О.В.Сухомлинська та ін. /За ред. О.В.Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
38. Огієнко І. Українська культура. – К.: Довіра, 1992. – 139 с.
39. Орджеховська В.М., Бойко В.Д. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку. – К.: Радянська школа, 1978. – 94 с.
40. Орієнтовний зміст виховання в національній школі: Методичні рекомендації /Кол. авт. за заг. ред. Є.І. Коваленко. – К.: ІЗМН, 1996. – 136 с.
41. Освіта України за роки незалежності: стан, факти, події /За заг. ред. В.Г. Кременя. – К.: Вища школа, 2001. – 159 с.
42. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. /За заг. ред. О.М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
43. Основи національного виховання /За заг. ред. Кузя В.Г., Руденка Ю.Д. – К.: ІВЦ “Київ”, 1993. – 145 с.
44. Основи національного виховання: Концептуальні положення /В.Г. Кузь, Ю.Д.Руденко, З.О.Сергійчук та інш. /За заг. ред. В.Г.Кузя та інш. – К.: Інф.-видавн. центр “Київ”, 1993. – Ч.1. – 152 с.
45. Петронговський Р.Р. Формування патріотизму старшокласників у поза навчальній виховній діяльності: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 – Житомир, 2002. – С.256.

46. Повалій Л. Патріотичні традиції родинного виховання //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. Звітної наук.-практич. конф. – К., 1999. – С. 66–68.
47. Руденко Ю. Концепція “Патріотичне виховання учнів” //Освіта, 22–29 серпня, 2001. – С. 10–15.
48. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
49. Русова С. Нові методи виховання //Дошкільне виховання. – 1991.– № 11. – С. 14–16.
50. Савченко О. Я. Сімейне виховання. Молодші школярі / Савченко О. Я. - К. : Рад. школа, 1979. - 141 с.
51. Сірополко С. Історія освіти України. – К.: Наукова думка, 2001. – 912 с.
52. Сипченко В.І. Педагогіка: основні положення курсу: Навчальний посібник для студентів педагогічних інститутів. – Слов’янськ, 2000. – 139 с.
53. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО. – Харків: Веста: Видавництво “Ранок”, 2002. – 128 с.
54. Стельмахович М.Г. Виховний ідеал української народної педагогіки //Початкова школа. – 1994. – № 2. – С. 3–6.
55. Стельмахович М.Г. Українська етнопедагогіка /Українознавство: Посібник /Уклад.: В.Я.Мацюк, В.Г.Пугач. – К.: Зодіак – ЕКО, 1994. – 399 с.
56. Сухомлинська О. Ідея громадянськості і школа в Україні //Шлях освіти. – К., 1999. – № 4. – С. 20–25.
57. Сухомлинська О.В. Цінності сучасного виховання //Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 105–111.
58. Тараненко І.Г. Демократичні цінності у процесі становлення громадянина //Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 150–154.
59. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій. Підручник для студентів /Під ред. Вишневського О. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.

60. Урбатіс С. Пробудити любов до рідної землі: Особливості національного виховання школярів //Рідна школа. – 1996. – № 10. – С. 20–22.
61. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні //Вибрані педагогічні твори в 2 т. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – С. 43–123.
62. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: В 2-х т. /Редкол.: В.М.Столетов (голова) та ін. – К.: Рад. школа, 1983. – Т.1. – 488 с.
63. Фіцула М.М. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. – Тернопіль: „Навчальна книга – Богдан”, 1999. – 192 с.
64. Хорламова О.Л., Кравченко Т.В. Виховання у дітей в сім'ї патріотизму як життєвої цінності //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. Звітної наук.-практич. конф. – К., 1999. – С. 34–37.
65. Цвєлих Т.І. Методика морального виховання дітей молодшого і середнього шкільного віку. – К., 1974. – 144 с.
66. Чижевський Б.Г. Актуальні проблеми побудови національної системи виховання в умовах державотворчого процесу в Україні //Цінності освіти і виховання. Науково-методичний збірник /За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – С. 79–83.
67. Чорна К.І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України //Цінності освіти і виховання. Науково-методичний збірник /За заг. ред. О.В.Сухомлинської. – К., 1997. – С. 209–212.
68. Чорна К.І. Зміст патріотичного виховання школярів в умовах державотворчого процесу в Україні //Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах: Матер. звітної науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 12–14.